

Publikace se zabývá otázkou vývoje keramické produkce v prostoru dolního Podyjí v době po zániku Velkomoravské říše až do počátku vrcholného středověku. Tuto problematiku detailně sleduje a rozvíjí na příkladech keramických nálezových celků z lokality Kostice – Zadní hrúd, která se řadí mezi výjimečná raně středověká sídliště a díky moderně vedeným archeologickým výzkumům v posledních letech přináší zcela unikátní prameny poznání, které jsme dosud v rámci sledované historické etapy ve vymezené oblasti neměli k dispozici. Velkým přínosem nových archeologických výzkumů na této lokalitě je zejména absolutní datace s pomocí mincí, které byly i součástí nálezových celků z výplní jednotlivých sídlištních objektů a ve spojení s keramikou poskytují oporu také pro relativní chronologii. Keramiku lze totiž stále považovat za významný chronologicky citlivý archeologický pramen poskytující nejvíce informací o minulých kulturách a populacích.

Úvodní kapitoly této knihy shrnují naše dosavadní poznatky k problematice vývoje moravské keramické produkce v horizontu 10.–12. století, tedy v době povelkomoravské a mladohradištní. Jednou z prvních důležitých otázek bylo chronologické vymezení jednotlivých period či fází raného středověku a upřesnění terminologie k tomuto období ve snaze vytyčit si konkrétní oblasti zájmu. Tato studie sleduje vývoj keramické produkce v širším kontextu celé Moravy a v delším časovém úseku zahrnujícím celé mladohradištní období včetně povelkomoravské fáze. Zároveň detailně rekapituluje pramennou základnu moravských lokalit náležejících do zkoumané historické etapy. Zvláštní pozornost je věnována především problematice povelkomoravského vývoje – horizontu 10. století a proměnám jeho keramické produkce v závislosti na starších i mladších kulturních tradicích. Tato problematika zůstává pro současné badatelské prostředí stále velmi atraktivní a otevřená. Dosavadní poznatky o povelkomoravském období jsou pouze torzovité z důvodu nedostatku pramenných základů, chybí nejen prameny písemné, ale také hmotné památky lidských aktivit, což je dáno nouzí o systematicky prozkoumané a stratifiko-

vané archeologické lokality postihující horizont 10. století, které by poskytly dostatek srovnávacího materiálu a spolehlivé validační a datační opory.

S podobnými nedostatky studia sledované problematiky se setkáváme nejen v moravském prostředí, ale také na území Čech a Slovenska. V českém badatelském prostředí narážíme z hlediska studia mladohradištní keramické produkce na problém spočívající v nejednotném systému deskripce a vytváření individuálních, „osobních“ chronologicko-typologických řad, které komplikují vzájemné srovnání či synchronizaci keramických souborů. Na Slovensku nebyl chronologicko-typologický vývoj keramické produkce v povelkomoravském období prozatím podrobněji a systematicky zpracován či rozpoznán, tudíž postrádáme věrohodný a jednotný systém typologického třídění keramiky z tohoto období. Chybí také publikační výstupy k nálezovým celkům s absolutními prameny datace v podobě mincí nebo s jinými chronologicky citlivými artefakty. V Čechách se pro srovnání nabízí dostatek zpracovaných či publikovaných nálezových souborů, propracovanější typologická schémata se ovšem vztahují spíše k lokalitám ze staršího stupně mladohradištního období (2. polovina 10. století – 1. polovina 11. století) a keramické produkci v mladší fázi tohoto období (2. polovina 11. století – 12. století) nebyla prozatím věnována dostatečná pozornost.

Práce, které se věnují studiu keramické produkce v době povelkomoravské a mladohradištní, se ve většině případů neopírají o statistické vyhodnocení nálezů. Často se omezují na pouhý slovní popis keramiky z konkrétních lokalit a nálezových celků a mnohdy nepřinášejí ani základní kvantifikace keramických celků. Nestandardizované systémy deskripce neumožňují systematicky a synteticky analyzovat nálezové celky a komplikují možnost komparace materiálu v širším kontextu. Ve starších studiích zcela scházejí analýzy zabývající se procesy vzniku nálezových celků a intenzitou homogenizace keramických kolekcí, čehož je třeba se do budoucna vyvarovat. Nový směr vnáší do metodiky vyhodnocení archeologických nálezových fondů

statistické analýzy, využívající především vícerozměrné metody analýzy dat, které mohou být přínosem pro zpracování nedostatečně stratifikovaných náleзовých celků.

Mezery a nedostatky starších výzkumů a studií se snaží překonat tato kniha, v níž je vyhodnocení keramiky z doby povelkomoravské a mladohradištní založeno na metodě statistické analýzy archeologických dat. Komplexní zpracování povelkomoravských a mladohradištních keramických celků ze sídlištních kontextů v Kosticích – Zadním hrúdu zahrnuje fázi deskripce, detailní statistické vyhodnocení náleзовých celků, po němž následuje validace zjištěných archeologických struktur včetně jejich srovnání s náleзовými celky podobného stáří z jiných lokalit v užším i širším kontextu, a celá analýza vrcholí interpretací náleзовých situací. Nejdříve, jako první krok ke zpracování tohoto tématu, byla vytvořena podrobná metodika pro zpracování raně středověkých keramických souborů. Metoda byla definována ve známých pracích E. Neustupného (1986; 1997; 2007) a J. Macháčka (2001a; 2007) a je založena na analýze a syntéze archeologického kontextu. Podařilo se taktéž sestavit podrobný deskriptivní systém pro popis povelkomoravské a mladohradištní keramiky, představující silně formalizovanou soustavu keramických znaků, kterou lze po drobných úpravách aplikovat i na analýzu keramiky z jiných regionů (viz primární deskriptivní systém keramiky z Kostic – Zadního hrúdu – kap. 4.2). Použitím formalizovaných systémů deskripce u více chronologicky jednotných keramických souborů z různých lokalit bychom do budoucna mohli získat bohatou základnu pro srovnání keramických celků v širších kontextech a souvislostech.

Prostřednictvím vícerozměrných statistických analýz, konkrétně aplikací analýzy hlavních komponent a clusterové (shlukové) analýzy, se podařilo v početném souboru dat, získaných zpracováním keramického souboru z jedné lokality, čítajícího 10 500 keramických fragmentů, vymezit čtyři skupiny náleзовých celků keramiky, které byly ztotožněny se čtyřmi keramickými horizonty charakterizujícími keramickou produkcí od 10. století do počátku 13. století (RS4 I, RS4 IIa, RS4 IIb, RS4 III). Zjištěné vícerozměrné struktury související s definicí keramických horizontů a především jejich chronologické vymezení validovaly doprovodné a dostatečně chronologicky citlivé nálezy v náleзовých celcích, které v Kosticích – Zadním hrúdu vedle mincí představují další unikátní předměty, jako např. železné třmeny nomádského původu, zlomky skládacích kupeckých vah, železné podkovy, skleněný kroužek nebo fragmenty či polotovary záušnic. Podoba keramiky v rámci definovaných horizontů byla upřesněna a verifikována srovnáním keramických souborů ze Zadního hrúdu s celky z jiných stratifikovaných lokalit v Čechách, na Moravě a Slovensku. V kombinaci s horizontálními a vertikálními stratigrafickými vztahy

sídlištních kontextů, případně archeologických objektů v rámci zkoumané části sídliště na Zadním hrúdu, vyplynuly nové souvislosti a možnosti interpretace náleзовých celků. Definované horizonty byly ztotožněny také s jednotlivými sídelními fázemi, ve kterých byla lokalita na Zadním hrúdu osídlena.

Výsledné chronologické pozice definovaných horizontů na Zadním hrúdu a jejich přesný časový rozsah byly upřesněny a současně přizpůsobeny podle absolutní datace mincí pocházejících z kontextů náleзовých celků souvisejících sídlištních jam. V rámci archeologických výzkumů v letech 2009–2011 bylo v sídlištních kontextech vymezené plochy výzkumu evidováno 16 exemplářů mincí, přitom v 9 případech mince pochází přímo z výplní sídlištních objektů datovaných od 10. století do 12. století. Kolekci dosud publikovaných mincí z lokality Kostice – Zadní hrúd a jejího nejbližšího okolí tvoří 144 exemplářů (Macháček – Videman 2013, 184–190). Tuto kolekci pak doplňuje zřejmě rozoraný depot 36 mincí z 11. století, zachycený výzkumem v roce 2013 v nadložní vrstvě ornice. Vzhledem k novým nálezům, učiněným pomocí detektoru kovů, které ještě nejsou zpracovány, se celkový počet mincí z této lokality odhaduje na 200 exemplářů. To činí ze Zadního hrúdu výjimečnou lokalitu, pro kterou nemáme v rámci prozkoumaného raně středověkého osídlení na našem území obdoby. Tak početné nálezy mincí nejsou v raně středověkých sídlištních kontextech časté ani v prostoru celé střední Evropy.

Mezi nejhodnotnější náleзовé celky se řadí objekt 73 s mincí datovanou před rok 976 (imitativní denárová ražba). Tato mince je velký unikát a první tohoto typu nalezenou na Moravě (Videman – Macháček 2013, 860–861). Mince v rámci náleзовého celku z objektu 73, který se řadí do skupiny RS4 I, validuje chronologické postavení některých keramických znaků, díky kterým jsme schopni upřesnit a verifikovat podobu keramické produkce v 2. polovině 10. století na jižní Moravě, což je problematický povelkomoravský horizont vývoje, pro který nemáme na Moravě mnoho analogií. Zvláště pak postrádáme podobné, časově sousledné náleзовé celky s absolutními prameny datace. Povelkomoravský horizont vývoje (RS4 I) tak na Zadním hrúdu zaujímá pozici v pokročilé fázi 10. století, definované zejména 2. polovinou 10. století.

V horizontu 11. století se na Zadním hrúdu podle podrobného systematického zpracování keramického souboru a dle vícerozměrné statistické analýzy dat podařilo rozlišit dvě chronologické fáze – RS4 IIa, RS4 IIb. Chronologickou pozici horizontu RS4 IIa určují keramické náleзовé celky odpovídající keramické produkci v 1. polovině 11. století a kolem poloviny 11. století, přičemž horní hranici datace tohoto horizontu vymezila mince v podobě uherského denáru Ondřeje I. (1046–1060), pocházející z objektu 8. Validací a datační oporou pro horizont RS4 IIb byla mince v objektu 68 –

moravský denár knížete Svatopluka (1095–1107), který vymezuje rozsah tohoto horizontu do prvního desetiletí 12. století, z hlediska keramické produkce jde však již o mladší stupeň mladší doby hradištní, jehož počátky se kladou do 2. poloviny 11. století. Relativní chronologické postavení keramického horizontu RS4 I**b** z Kostic – Zadního hrúdu bylo ověřeno také náleзовými celky z jiných lokalit: ze sondáží na horním nádvoří zámku v Mikulově jsme získali nové soubory mladohradištní keramiky ve spojení s dendrodaty (*Balcárková – Kalhous 2016*, 128–144), které tak představují nejnovější opory pro relativní chronologii keramických celků v rámci mladšího stupně mladší doby hradištní, a analogie zde evidovaných keramických typů nejvíce odpovídají keramice z horizontu RS4 I**b** na Zadním hrúdu.

Sídlištní objekty zastupující na Zadním hrúdu svými náleзовými celky sídelní fáze v horizontu 2. poloviny 10. století (RS4 I) a ve starším stupni 11. století (RS4 I**a**) se ve zkoumané ploše osídlení navzájem respektovaly a neporušovaly. Stejně tak v případě objektů z kategorie RS4 I**a** a RS4 I**b** nebyla v ploše osídlení zaznamenána častá porušení. To nasvědčuje dlouhodobému a s největší pravděpodobností kontinuálnímu osídlení lokality v Kosticích – Zadním hrúdu v horizontech od pokročilé fáze 10. století do počátku 12. století (RS4 I–RS4 I**b**).

Sídlištní objekty s náleзовými soubory zastupujícími nejmladší fázi osídlení na Zadním hrúdu, datovanou do pokročilé fáze 12. století až počátku 13. století (RS4 I**II**), vytváří oddělené uskupení ve zkoumané ploše sídelního areálu a koncentrují se pouze v jeho jihovýchodní části, zkoumané v letech 2009–2011. Sídlištní objekty, jež doprovází keramika z horizontu RS4 I**II**, dominují také v ploše osídlení archeologicky zkoumané v roce 2013. Sídlištní objekty z horizontu RS4 I**II** se nacházely vždy v superpozici a porušovaly objekty starších chronologických fází. Nálezová situace nasvědčuje tomu, že nejmladší osada byla v prozkoumané části sídliště na Zadním hrúdu založena zřejmě s odstupem od předcházejících sídelních fází v řádu desítek let. Chronologickou pozici horizontu RS4 I**II** upevňují nálezy mincí v náleзовých kontextech sídlištních objektů 132 a 135 – jde o anonymní uherskou minci z doby kolem poloviny 12. století a uherský denár z poslední čtvrtiny 12. století (Béla I**II**. 1172–1196).

Význam lokality, které je věnována tato publikace, spočívá mimo jiné v tom, že v rámci náleзовého souboru z jednoho sídliště jsme schopni sledovat proměny keramické produkce v dlouhém časovém úseku od povelkomoravského horizontu (10. století) po vrcholnou fázi mladší doby hradištní, nebo spíše pozdní doby hradištní – osídlení zde doznívá někdy na počátku 13. století. Toto poměrně detailně propracované chronologicko-typologické schéma vývoje povelkomoravské a mladohradištní keramiky v kontextu jižní Moravy je validováno absolutními prameny datace v podobě mincí. Žádná z dosavadních studií zabývajících se otázkou mladohradištní keramické produkce na Moravě nepostihuje z hlediska vývoje tak dlouhý časový úsek, zahrnující starší i mladší stupeň tohoto období, a navíc jen málokdy doprovází náleзовé soubory keramiky opory absolutní datace. Je to dáno i tím, že dosud nedisponujeme jinými zkoumanými lokalitami, které by po celé sledované období byly kontinuálně osídleny. Syntetická souhrnná studie keramického souboru v Kosticích – Zadním hrúdu poskytuje vynikající srovnávací materiál a odrazový můstek pro budoucí práce sledující proměny keramické produkce v době povelkomoravské a mladohradištní v širším kontextu Moravy. Podobně komplexně zpracovaných a chronologicky stratifikovaných náleзовých souborů keramiky stejné datace nemáme na Moravě mnoho.

Součástí knihy je také souhrnný katalog prezentující v kompletní formě všechny sídlištní náleзовé kontexty a stratigrafické jednotky, včetně složení náleзовých celků, které byly dokumentovány v rámci archeologických výzkumů v letech 2009–2013 na sídlištní lokalitě Kostice – Zadní hrúd. Do této chvíle se publikace dočkaly pouze vybrané náleзовé celky a archeologické prameny převážně z raně středověkých sídlištních kontextů v rámci dílčích studií, které byly publikovány v periodiku *Archeologické rozhledy* (*Balcárková 2013; Dresler – Macháček 2013; Dreslerová et al. 2013; Macháček et al. 2013; Macháček – Wihoda 2013; Videman – Macháček 2013*) nebo v německy psané monografii *An Thaya und Notte im Mittelalter*, vydané v rámci řady edice *Studien zur Archäologie Europas* (*Bierman – Macháček – Schopper 2015*). Tato kniha se tak řadí k ojedinělým dílům, v nichž je zveřejněn kompletní katalog nále�ů i terénní dokumentace lokality sídlištního charakteru z mladohradištního období.

